

# Важни са не доктрините, а човечетата, които удобно се опаковат в тях

През 1988 „времето“ навсякъде вече беше променено и ние решихме да опитаме да докараме „времето“ и в България, казва **проф. Евгения Иванова**

Интервюто взе Веселин Стойнев

**Н**а 3 ноември се навършват 30 години от създаването на Клуба за подкрепа на гласността и преустройството – една от първите дисидентски организации преди падането на комунистическия режим. С основателя и секретар на клуба, професора от НБУ Евгения Иванова, разговаряме за ентузиазма, разделенията и съучастничеството по пътя към демокрацията.

**– Как започна подготовката за създаването на Клуба за подкрепа на гласността и преустройството, г-жо Иванова? Как се свързахте с Желю Желев и останалите? Страхувахте ли се от слеждане и репресии?**

– Идеята беше на Желев, който още от 1985 г. (по „възродителния“ процес) искаше да направим някакво сдружение и да протестираме срещу безобразието спрямо мюсюлманите. Бяхме няколко приятели от Института по културата – същите, които по-късно основахме Клуба. Тогава се уплашихме. Още нямахме гласност и перестройка... Беше ни срам, че се отказахме, но (обичайното



оправдание на малодушните) – „такова беше времето“...

През 1988 „времето“ вече беше променено – не в България, разбира се, но навсякъде другаде. И решихме, че можем да опитаме. Да докараме „времето“ и в България...

Постепенно започнахме да привличаме съмишленици – хора, известни като инакомислещи. Сред тях имаше мнозина партийни членове, дори „активни борци против фашизма и капитализма“. Пак на Желю беше идеята именно те да бъдат лансирани като инициатори на Клуба, защото имат „гръб“ – ще бъдат по-защитени от репресии в сравнение с нас, обикновените безпартийни. Всичките се съгласиха, което им прави чест.

На „Витошката конференция“ в Чуйпетлово, където решихме организационните въпроси и датата на учредяването, бяхме осем души: двама активни борци, една обикновена партийка, един изключен от партията и четирима безпартийни. По едно време се появи милиция, но се оказа, че не е заради нас. Бяха обрели магазина в селото...

После дълго и безуспешно търсихме зала. Разправяхме, че ще празнуваме рождения ден на Христо Радевски. Навсякъде ни искаха пълен списък на участниците и пари. Тогава (бяхме с Желю и Николай Василев) видяхме, че в 65-а аудитория на Софийския университет ще има семинар на катедрата по научен комунизъм. Така се роди идеята...



**РАМО ДО РАМО:** Петко Симеонов и Желю Желев бяха едни от най-близките съратници и в Клуба за защита на гласността и преустройството, и в СДС

### – Заченати в конспирация. А нямаше ли доносници отвътре?

– Да, в конспирация, иначе щяха да ни изловят, преди да сме направили каквото и да било. Носледучредяването на 3 ноември 1988 вече всичко беше открито. Разпрацахме декларациите си и всички документи до средствата за масова информация. Не че някой ги публикува... Най-смешното беше, че разгласата ставаше чрез закрити партийни събрания, на които запознавах партияците с нашите послания. Така се прочуухме...

Онези, които ни следяха, също го правеха открито. Вероятно целта им е била не да разберат какво правим, а да ни плашат. Колкото до доносниците, сред 80 души учредители не се намери нито един, който да съобщи за планираното събрание. И властите се оказаха изненадани, което личи от множество документи.

– Клубът има ротационни председатели по азбучен ред за по няколко месеца, но сте избрана за секретар и на практика сте постоянно ръководство. Това не ви ли постави сред основните мишени на „Държавна сигурност“?

– Е, да, два пъти ми обискираха къщата, за да изземат материалите, които ние и без това разпрацахме навсякъде, и честичко ме арестуваха. Но – когато говорим за ръководство – бих искала да изясня една подробност, като че ли убягна на повечето автори, занимаващи

се с Клуба. Мисля, че по-правилно е да се говори не толкова за ръководство, колкото за активисти, защото имаше хора, дали имената си като членове на Управителния съвет, но не участвали във вземането на по-нататъшните решения. От друга страна, хора, не вписани в ръководството, участваха изключително активно: Блага Димитрова и Йордан Василев, чийто дом се превърна в нещо като щаб, Димитър Луджев, Деян Кюранов, Антонина Желязкова, Ивайло Трифонов, Марко Ганчев, Зина Маркова.

Имаше дори хора (Евелина Келбечева, Лъчезар Кунчев), нарочно не вписани като членове, защото бяха натоварени с други „задачи“: да информират „вражеските“ радиостанции например. Благодарение на тях радиостанциите разбраха за учредяването на Клуба преди властта.

– До падането на режима на Тодор Живков Клубът има само една година история. Не беше ли енергията му насочена срещу личния режим, а не срещу тоталитарната система? Не искахте ли социализъм с човешко лице, демократичен социализъм, а не капиталистическа демокрация? Дори номинално едва от 1990 г. „гласност и преустройство“ са заменени с „гласност и демокрация“ в названието на клуба.

– Позициите в Клуба бяха разнообразни. Имаше такива (немалка част от ръководството), които искаха „со-

циализъм с човешко лице“ и се ограничаваха само с намеренията за сваляне на Живков. Имаше и други, които пледираха за смяна на системата. Тези различия доведоха до разцеплението на Клуба след 10 ноември, но проличаха много по-рано.

На първото разрешено събрание на Клуба в кино „Петър Берон“ на 2 ноември 1989 г. Желю направи изказване, в което нарече Клуба „политически“, а не само дискуссионен, и постави въпроса за обединение с другите неформални сдружения (първообраз на СДС). Водещият Стефан Продев се разграничи от неговата позиция, която съобщи като лична, различна от тази на ръководството. На другия ден помолих да бъде освободена от длъжността секретар на Клуба.

– Широко възприета е тезата, че в залеза си комунистическите режими търсят опора в националистическата карта, но тъкмо етническите противопоставяния на Балканите съществено допринасят за колапса на тези режими. Доколко Клубът и другите дисидентски организации тогава се противопоставихте на „голямата екскурзия“ – принудителното масово изселване на български турци в Турция? Неформалите не бяхте ли толкова националисти, колкото и останалата част от населението, която одобряваше или бе безразлична към „възродителния процес“ и изселванията?

– Въпросът за „възродителния“ процес причини другото разделение в Клуба. Имаше хора (както и в другите неформални сдружения), които бяха категорично против изобщо да се занимаваме с турците – било поради страх, било поради националистически нагласи. Още през май подготвихме много остра декларация, в която осъждахме политиките спрямо „нашите съграждани с турски етнически произход“ или „нашите съграждани с турско самосъзнание“ (и терминологията беше предмет на ожесточени спорове). Именно поради ожесточените спорове подадохме декларацията чак през юли, и то – не от името на Клуба, а подписана от 120 души като частни лица. Немалко от тях изобщо не бяха членове на Клуба.

– С партийния плурализъм след 1990 г. започват идейни колизии по оста ляво – дясно в Клуба и в демократичната опозиция като цяло. Превърнал се вече във Федерация на клубовете за гласност и демокрация, за него дилема е това, да бъде във или извън новосъздадения СДС. А в средата на 1991 г., при разцепването на СДС, Федерацията формира малката коалиция СДС-либерали. Либерализмът (и то във вида на един ляв, а не неолиберализъм) ли беше присъщата телеология на Клуба след 3 години идейно избистряне и очистване, или това бе просто неговият организационен остатък.

– Дилемата вътре/извън СДС беше резултат от разделението, за което вече споменах. От една страна, повечето комунисти се разграничиха от Федерацията като политическо образувание. Някои от тях си останаха (или се върнаха) в БКП. Настояваха Клубът да продължи да бъде само дискуссионен и в него да участват хора с различна партийна принадлежност. На дискуссионността, странно защо противопоставяна на политическото, държаха и някои от безпартийните членове. Различните позиции са очертани много ясно на организационното събрание на Клуба (вече като Клуб за гласност и демокрация) от 1 и 2 декември 1989 г.

Болезненото разцепление на СДС през 1991 г. преживях не като участник, а като страничен наблюдател. Отказът ми да се занимавам с политика беше категоричен, но не виждах причина да съм част и от „дискуссионния“ клуб, основан от комунистите. Дискуссионността беше станала вече част от ежедневието ни и нямаше нужда от специална формация, която да я осъществява. Колективните акции също бяха отживели времето си. Вече беше възможно да изразим индивидуалното си мнение, без за това непременно да те арестуват. Опитвах

се да го правя чрез списанието „Избор“, което издавах.

Колкото до либерализма, продължавам да мисля, че „чисто“ доктриналните различия в българския политически живот (не само след 1990-а, но и през цялото независимо съществуване на държавата България) просто липсват. Важното в нашия случай са не доктрините, а човечетата, които се опаковат в тях според собственото си удобство. Иначе пълното фиаско на СДС-либерали – покрай всички вече изброени причини – може би беше и предчувствие за фиаското на либерализма изобщо, на което сме свидетели днес и в национален, и в глобален мащаб.

– Основатели на СДС отдавна признаха, че още от Кръглата маса през 1990 г. слабо са се интересували от икономиката, улисани в борбата за разграждане на тоталитарната държава. Смятате ли се за един от наивните съучастници в „пљачкосването на държавата“, по едноименната книга на политолога Венелин Ганев, работещ в САЩ – че така се стигна до унищожаването и превземането на институции, което бе същественото условие за заграването на собствеността от посткомунистически и криминални елити? Което е и в основата на социалната несправедливост на прехода.

– Вече казах, че не съм участник – нито в политическия живот след 1989 г., още по-малко в „пљачкосването на държавата“. Иначе, декларираната липса на интерес към икономиката не отговаря на истината – поне що се отнася до Клуба. Още през лятото на 1989-а формирахме вътре в него една група, която някои наричаха „младите“, а аз предпочитам определението „прагматици“. Тази група настояваше действията на Клуба да не бъдат само функция от поведението на властта (те ни арестуват, ние протестираме), а да започнем да разработваме алтернативни програми

Сред 80 души учредители не се намери нито един, който да съобщи за планираното събрание, и властите се оказаха изненадани


за управление. В тези програми най-важната беше икономическата. За осъществяването ѝ Димитър Луджев събра известни привърженици на пазарния либерализъм като Румен Аврамов, Диана Пишева, Огнян Пишев, Ренета Инджова, Боян Славенков. Впоследствие тяхната алтернативна програма залегна в икономическата стратегия на СДС.

В Клуба обаче не ни обърнаха внимание. На споменатото събрание в „Петър Берон“ трябваше да огласим идеите си и докъде сме стигнали. Изобщо не ни допуснаха до изказване. Това беше втората причина да си подам оставката като секретар.

– Владяването и корумпирането на съдебната система бе ключово за разграбването на активите на комунистическата държава. Умишлено или не, антикомунистическите партии се оказаха съучастници в този процес. Например СДС и ОДС излъчиха последователно двама главни прокурори – Иван Татарчев и Никола Филчев. При Татарчев разцъфтяха силовите групировки, а недосегаемият Филчев едва ли не щеше да препъне членството ни в НАТО.

– Колебая се дали – и в този случай (както в множество други, приписвани на операция „Клин“ и вездесъщите тайни служби) – става дума за съзнателни действия, или за обикновена некадърност...

– А можеше ли изобщо преходът да бъде справедлив?

– А не е ли справедливостта – изобщо – занимание за „наивни съучастници“? 

Едни искаха „социализъм с човешко лице“ и само сваляне на Живков, други пледирахме за смяна на системата.